

SOCIALINIŲ PASLAUGŲ, TEIKIAMŲ NEPILNAMETĖMS MAMOMS LIETUVOJE, YPATUMAI

Neringa Povilaitienė, Ernesta Kniūraitė

Šiaulių Valstybinė kolegija

Anotacija. Socialinis darbas su nepilnametėmis mamomis yra reikšmingas tiek visuomenei, tiek pačiai paauglei mamai. Socialinis darbuotojas teikia socialines paslaugas, kurios padeda jaunai mamai integruotis su vaiku į visuomenę. Straipsnio tikslas – išanalizuoti socialinių paslaugų, teikiamų nepilnametėms mamoms Lietuvoje, ypatumus. Tyrime dalyvavo 6 socialinės darbuotojos, įgijusios socialinio darbo profesiją bei turinčios darbinės patirties teikiant socialines paslaugas nepilnametėms mamoms, ir 6 mamos, kurios pirmojo vaiko susilaukė būdamos nepilnametės. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad socialinės paslaugos atitinka nepilnamečių mamų poreikius ir interesus. Tačiau tai dažnai priklauso nuo nepilnametės mamos savarankiškumo, nes savarankiškesnėms nepilnametėms mamoms teikiamos socialinės paslaugos atitinka poreikius ir interesus, o mažiau savarankiškomis nepilnametėms mamoms, kurios įpratusios, kad viskas už jas padaroma vyresnių giminaičių, teikiamos socialinės paslaugos iš dalies atitinka poreikius ir interesus. Analizuojant paslaugų prieinamumą nepilnametėms mamoms, išsiaiškinta, kad socialinės paslaugos ne visuomet yra prieinamos klientėms.

Reikšminiai žodžiai: nepilnametės mamos, socialinės paslaugos, prieinamumas, poreikiai, bendradarbiavimas.

Įvadas

Remiantis Lietuvos statistikos departamento¹ 2018 m. duomenimis, Lietuvoje 2017 m. gimė keturi kūdikiai, kurių mamomis tapo merginos, kurioms nebuvo sukakę 15 metų, o 2016 m. tokių kūdikių buvo 6. Pastebima, kad sumažėjo ir 15–19 metų mamų skaičius: 2016 metais buvo 1 016, o 2017 metais 875. Tai būtų galima susieti su mažėjančiu gyventojų skaičiumi. Kitos šalys taip pat susiduria su nepilnamečių nėštumais. Remiantis ligų kontrolės ir prevencijos centro² duomenimis, JAV 2017 metais 15–19 amžiaus paauglėms gimė 194 377 kūdikiai, tačiau, lyginant su 2016 m., šis skaičius sumažėjo 7 procentais.

M. Breheny ir C. Stephens (2014) pastebi, kad nepilnamečių mamų motinystė dažnai suvokiama kaip didelė socialinė problema, jaunoms mamoms yra svarbus palaikymas ir supratimas. Nepilnametės nėštumo metu patiria emocines krizes, kitaip tariant, susiduria su kriziniu nėštumu. B. Obelienė ir A. Krunglevičiūtė (2013) teigia, kad „krizę patiriantys asmenys labiau linkę pasilikti nuošalyje ir leisti kitiems už juos priimti sprendimus. Tuo būtų galima paaiškinti, kodėl nėščia moteris, ypač jei ji netekėjusi, paauglė, turinti tarpasmeninių ryšių ar finansinių sunkumų, yra tokia pažeidžiama.“ (p. 117). Krizinį nėštumą taip pat nagrinėja N. T.

Liobikienė (2016), prie krizinio nėštumo lemiančių veiksnių priskiria moters amžių ir socialinę padėtį. Šie veiksniai paaugles mamas daro pažeidžiamas. N. T. Liobikienė (2016), B. A. Obelienė ir Krunglevičiūtė (2013) pabrėžia, kad nėščiai paauglei merginai sunku susidoroti su ją užklupusiomis problemomis. Dėl šios priežasties svarbu suteikti nėščiai nepilnametei visas reikiamas socialines paslaugas. A. Bitinas, A. Guogis ir kt. (2010) socialines paslaugas apibūdina kaip integralią visuomenės gerovės dalį, kuri padeda visuomenei spręsti kylančias socialines problemas.

Nepilnamečių mamų situacijas, patiriamas socialines problemas, joms teikiamas paslaugas savo tyrimuose nagrinėja ir šie mokslininkai: A. Parkes, A. Waylen, K. Sayal, J. Heron (2014), aiškinasi ankstyvų lytinių santykių priežastis; F. Portier – Le Cocq (2017) tyrinėja jaunų mamų socialinę padėtį; C. T. Halpern (2010) aprašo lytinio aktyvumo pasekmes.

Taigi pastebima, kad tiek Lietuvos, tiek užsienio tyrimų kontekste diskutuojama apie merginų patiriamas krizes, ankstyvų lytinių santykių priežastis ir pasekmes, tačiau pasigendama socialinio darbo su nepilnametėmis mamomis patirčių analizės. Todėl kyla **probleminiai klausimai**: kokia socialinių paslaugų, teikiamų nepilnametėms mamoms, specifika? Kaip teikiamos socialinės paslaugos atitinka nepilnamečių poreikius ir interesus?

Tyrimo objektas – nepilnametėms mamoms teikiamų socialinių paslaugų ypatumai.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti socialinių paslaugų, teikiamų nepilnametėms mamoms Lietuvoje, ypatumus.

¹ Oficialus statistikos portalas. *Lietuvos jaunimas* (2018). Žiūrėta: 2019-03-19 Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5800524>

² Centers for Disease Control and Prevention (2017). Žiūrėta: 2019-03-19 Prieiga internete: <https://www.cdc.gov/teenpregnancy/about/index.htm>

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis tyrimo duomenimis, atskleisti nepilnamečių mamų patiriamus sunkumus, kurie kilo pastojus ir pagimdžius.
2. Išanalizuoti socialinių paslaugų, teikiamų nepilnametėms mamoms, specifiką, paslaugų diferencijavimo ir bendradarbiavimo su kitomis įstaigomis kontekste.
3. Atskleisti socialinių paslaugų prieinamumą ir atitikimą, nepilnamečių mamų poreikius ir interesus.

Tyrimo metodika ir organizavimas – mokslinės literatūros analizė, struktūruotas interviu, kokybinė turinio analizė.

1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo tikslui pasiekti buvo pasirinktas kokybinis tyrimas. Duomenų rinkimo metodas – struktūruotas interviu. Tyrimo imtis: tyrime dalyvavo 6 socialinės darbuotojos, įgijusios socialinio darbo profesiją ir turinčios darbinės patirties, teikiančios socialines paslaugas nepilnametėms mamoms (tyrimo dalyvių charakteristika pateikta 1 lentelėje), ir 6 mamos, kurios pirmojo vaiko susilaukė būdamos nepilnametės (tyrimo dalyvių charakteristika pateikta 2 lentelėje). Informantams atrinkti naudota netikimybinė, tikslinė atranka, kai informantų grupė priklauso nuo tyrėjo tikslų. Tyrėjas nusprendžia, kurių informantų atsakymai yra informatyviausi tyrimo požymio atžvilgiu (Gaižauskaitė, Mikėnė, 2014).

1 lentelė. Sociodemografinės socialinių darbuotojų charakteristikos

Imties dydis	N – 6
Išsilavinimas	S1; S2; S3; S4; S5; S6 – Socialinio darbo profesinis bakalauro.
Darbo stažas	S1; S5 ~ 2 m. S2 – 11 m. S3 – 4 m. S4; S6 – 10 m.
Klientų grupės, su kuriomis yra tekę dirbti	S1 – su nakvynės namuose gyvenančiais klientais ir vaikais, likusiais be tėvų globos. S2; S3; S4; S5 – su problemomis patiriančiomis šeimomis. S6 – su vaikais, likusiais be tėvų globos.

2 lentelė. Sociodemografinės nepilnamečių mamų charakteristikos

Imties dydis	N – 6
Amžius, kai pastojė	M1; M2; M4; M6 – 16 m. M3 – 17 m.; M5 – 15 m.
Amžius, kai pagimdė	M1; M2; M3; M4; M6 – 17 m.; M5 – 16 m.

Tyrimo instrumentas: tyrimo instrumentas sukonstruotas išanalizavus ir susisteminius mokslinę literatūrą, susijusią su nepilnamečių merginų lytinio aktyvumo ir ankstyvo gimdymo, kaip socialinio

reiškinio, problematika bei Lietuvos ir užsienio socialinės apsaugos sistema, teikiant pagalbą nepilnametėms mamoms. Struktūruotą socialinių darbuotojų interviu sudarė 12 klausimų, kurie buvo orientuoti į socialinių paslaugų teikimą nepilnametėms mamoms. Informantų buvo prašoma apibūdinti nepilnametėms mamoms teikiamas socialines paslaugas atsižvelgiant į nepilnamečių mamų poreikius, interesus, socialinių paslaugų prieinamumą, visapusiškumą ir bendradarbiavimą su kitomis organizacijomis, taip pat buvo siekiama išsiaiškinti, pagal kokius požymius yra skirstomos socialinės paslaugos, išsiaiškinti paslaugų paskirstymą ir pristatyti patį veiklos organizavimą dirbant su nepilnamete mama. Struktūruotas nepilnamečių mamų interviu klausimynas sudarytas iš 30 klausimų, kuriais siekiama išsiaiškinti, kokiomis socialinėmis paslaugomis mamos naudojasi, su kokiomis problemomis jos susiduria, kokį patiria neigiamą / teigiamą požiūrį iš aplinkinių ir kt.

Tyrimo organaizavimas: tyrimas buvo atliekamas 2018 m. gruodį–2019 m. balandį. Taikytas konfidencialumo principas, tiriamiesiems buvo nurodyta, kad pateikiant rezultatus asmeninė informacija nebus minima, o atsakymai bus užkoduoti, o tai leidžia asmenims jaustis ramiai ir atvirai atsakyti į klausimus. Tyrimo dalyviai buvo užkoduojami, koduotės siejamos su interviu tekstais ir naudojamos analizuojant duomenis. Remtasi autonomijos principu, sprendimą dalyvauti tyrime priėmė patys informantai, jiems nebuvo daroma jokia įtaka. Laikytasi informatyvumo etikos principo, informantams žodžiu, raštu buvo atskleistas tyrimo tikslas. Tyrimo dalyvavo mergina, kuriai dar nėra suėję 18 metų, jos atveju taikytas pažeidžiamos tiriamųjų grupės saugumo etikos principas, gautas raštiškas įstaigos sutikimas nepilnametei dalyvauti apklausoje. Vadovautasi tiriamųjų atrankos principu, tiriamieji buvo atrinkami pagal konkrečius požymius, susijusius su tyrimu. Taikytas teisingumo principas, tyrimas atliktas sąžiningai.

Tyrimo duomenų analizės metodas: tyrimo metu gautiems duomenims išanalizuoti naudota kokybinė turinio analizė. Pasak I. Gaižauskaitės ir N. Valavičienės (2016), tyrėjai kokybinį tyrimą renkasi tikėdamiesi gauti empirinių duomenų, kuriais remdamiesi galėtų pateikti įtikinamus tiriamojo reiškinių paaiškinimus. Duomenų analizė – tai sisteminis surinktų duomenų išdėstymas bei sąsajų ieškojimas. C. Willig (2014) akcentuoja, kad kokybinių duomenų interpretacija yra didžiausias kokybinio tyrimo iššūkis. Duomenų interpretacija apibendrina visą tyrimo procesą. Interpretuodami gautus tyrimo duomenis, suteikiame jiems prasmę ir aiškumą (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016).

2. Tyrimo rezultatai ir jų apibendrinimas

2.1. Problemos, su kuriomis susiduria nepilnametė mama, kai pastoja ir pagimdo

Analizuojant tyrimo rezultatus, pastebėta, kad paauglės mamos apie nėštumą **bijo pasakyti artimiesiems**: “<...> *Bijojau pasakyti savo artimiesiems <...>*” [M3]³. Pastojusios merginos dažnai stengiasi slėpti savo nėštumą nuo artimųjų, nes bijo jų reakcijos (Bumbulienė, Jakubčionytė ir kt., 2004). Tačiau paauglės merginos, slėpdamos savo nėštumą nuo artimųjų, elgiasi netinkamai, nes suaugę giminaičiai nepilnametei mamai gali suteikti reikiamą pagalbą ir palaikyti emociškai, o ypač tada, kai vaiko tėvas pasišalina sužinojęs apie būsimą tėvystę.

Merginos teigia, kad nėštumo laikotarpiu ir pagimdžius, tenka susidurti su **neigiamu aplinkinių požiūriu** į ankstyvąją motinystę. Aplinkiniai linkę iš nepilnamečių mamų šaipytis ir teigti, kad jos per jaunos sugebėti rūpintis vaiku ir užtikrinti jo saugumą: “<...> *Aplinkinių reakcija, patyčiomis <...>*” [M4] “<...> *žiūrima į jaunas mamas, lyg jos nieko nemoka ir negali pasirūpinti vaikelio, nes pačios yra lyg vaikai <...>*” [M3]. Su tokiais visuomenės nuostatomis jauna merginai yra sunku susidoroti.

Nepilnametės mamos akcentuoja, kad **bijo gimdymo sukeltos skausmo ir pačios motinystės**. T. Saisto, E. Halmesmaki (2003) gimdymo baimę skirsto į tokias grupes: biologinę baimę, kai yra bijoma gimdymo sukeltos skausmo; psichologinę baimę, kuri siejama su buvusiais traumuojančiais išgyvenimais, ir baimę dėl būsimos motinystės; socialinę baimę siejama su ekonomiais sunkumais; taip pat išskiriama antrinė baimė, kuri kyla iš buvusių gimdymų patirties. Psichologinę baimę gimdyti iliustruoja šie nepilnamečių mamų teiginiai: “<...> *stresas, kad nemokėsiu rūpintis vaiku*” [M3], “<...> *pradėjau bijoti, jog nemokėsiu rūpintis vaikelio <...>*” [M4]. Tačiau dažnai baimės jausmas būna įvairialypis, apimantis skirtingas baimės grupes. Šiuo atveju nepilnametė mama įvardija, kad bijo gimdyti: “<...> *Kai pastojau, bijojau gimdyti o kai pagimdžiau, baimė dingo. <...>*” [M6]. Jauna mergina jaučiasi nesaugiai dėl materialinės padėties ir psichologinės būsenos, ypač jei vaikystėje yra tekę susidurti su nesektinu tėvų pavyzdžiu. Saisto ir Halmesmaki (2003) pažymi, kad baimė gimdyti gali atsirasti dėl socialinio palaikymo stokos.

Viena tiriamoji pažymėjo, kad teko patirti **paėmimo iš šeimos problemas**: “<...> *Tai kad buvau paimta iš tėvų <...>*” [M5]. Galima daryti prielaidą, kad nepilnametė mama iš šeimos paimta

dėl nepalankių sąlygų vaikui auginti ir ugdyti. Mergina nemano, kad paėmimas iš šeimos jai buvo naudingas, nes konkretus teiginys išsakytas apibūdinant patiriamus sunkumus pastojus ir pagimdžius. K. Laureckio ir D. Petružytės (2016) teigimu, jaunuoliai nurodo, kada jų gyvenimas pasikeitė, o vieną iš pasikeitimo priežasčių įvardija paėmimą iš šeimos. Šiuo atveju, nepilnametės mamos gyvenimas, ją paėmus iš šeimos, kardinaliai pasikeitė, nes mergina buvo priversta palikti savo tėvų namus ir pakeisti savo gyvenamąją aplinką. Tai sukelia emociškes ir psichines problemas.

Nepilnametės mamos teigia, kad joms tenka susidurti su **gyvenamosios vietos problemomis**. Viena informatė privalėjo išsikraustyti iš savo tėvų namų: “<...> *Buvo sunku, nes privalėjau išeiti iš tėvų, nes negalėjau ten gyventi su vaikais <...>*” [M2]. Kita mergina pažymėjo, kad patyrė gyvenamosios vietos problemų, tačiau jai padėjo socialinis darbuotojas, o merginai buvo suteiktas socialinis būstas: “<...> *Rašiau prašymą dėl social. būsto <...>*” [M6]. Gyvenimas socialiniame būste susijęs su tam tikrais iššūkiais ir tam tikrais ypatumais: socialiniai būstai dažnai būna sutelkti vienoje vietovėje, šiuose būstuose gali gyventi socialiai pažeidžiami asmenys, o tai sudaro galimybę formuotis tam tikroms skurdo riboms, kurios ypač veikia jaunų žmonių gyvenimo perspektyvas (Mikutavičienė, 2018). Todėl nepilnametei mamai apsigyventi socialiniame būste turėtų būti nerekomenduojama, nes merginos dėl savo jauno amžiaus ir patirties stokos gali pasiduoti priklausomybių turinčių kaimynų įtakai.

2.2. Nepilnametėms mamoms teikiamos bendrosios socialinės paslaugos

Socialiniai darbuotojai teigia, kad socialinių paslaugų teikimo procese **informavimo paslaugos** teikiamos nuolat: “<...> *Informavimas <...> praktiškai kasdien teikiamas <...>*” [S6]. Klientės informuojamos apie socialinės pagalbos teikimą, siekiama, kad merginos taptų įgalios pačios spręsti kylančias problemas (“<...> *Informuojame <...> merginas apie paslaugas, kurios skirtos būtent nėščiosioms <...>*”) [S1]. Svarbu klientui suteikti kuo daugiau informacijos, kad jis turėtų galimybę pats pritaikyti žinias kilusioms problemoms spręsti (Adomaitienė, Balčiūnienė, 2017).

Socialiniai darbuotojai akcentuoja, kad nepilnametėms mamoms teikia **konsultavimo paslaugas**. Siekiama klientes konsultuoti joms rūpimais klausimais, kartu ieškoti veiksmingiausių problemos sprendimo būdų.

<...> *Tai pirmiausia mes nepilnametei mamai suteikiame konsultavimo ir informavimo paslaugas, bandome konsultuoti ir suteikti informacijos visais*

³ Pastaba. Informantų kalba netaisyta.

rūpimais klausimais, nes juk jų jaunai mamai tikrai kyla daugybė... <...> [S3].

Nepilnametėms mamoms taip pat teikiamos **tarpininkavimo ir atstovavimo paslaugos**. Informantai teigė, kad dažniausiai, teikiant paslaugas nepilnametėms mamoms, tenka tarpininkauti tarp įvairių įstaigų, teikiančių atitinkamas paslaugas, o kai kurioms nepilnametėms mamoms tenka atstovauti teismuose.

<...> Atstovaujame kaip įgalioti asmenys metrikacijos skyriuje prieregistruojant vaikelį, deklaruojame jo gyvenamąją vietą <...> [S1].

<...> O po to aš jai padėjau susirasti butą <...> [S2].

<...> Tarpininkavimas ypač su medikais, jeigu nepilnametė mergaitė pasigimdė, tarkim, vaikutį ir grįžo į savo biologinę šeimą. Būtinai medikų ir mūsų glaudus tarpininkavimas <...> [S4].

<...> Pas tėvus vežam, teismuose atstovaujam. Antstoliai...alimentus išieškant atstovaujam <...> [S6].

Informantai teigia, kad nepilnametėms mamoms teikia **transporto organizavimo paslaugas**. Nepilnametės mamos transporto paslaugomis dažniausiai naudojasi norėdamos nuvykti į sveikatos priežiūros įstaigas.

<...> Į medicinos įstaigas, teismus veža globos namų transportas <...> [S1].

<...> Pas tėvus vežam <...> [S6].

Remiantis gautais tyrimo rezultatais, galima teigti, kad socialiniai darbuotojai stengiasi nepilnametės mamas įtraukti į sociokultūrinius renginius. **Sociokultūrinės paslaugos** yra teikiamos siekiant, kad asmenys galėtų bendrauti, dalyvauti grupinio socialinio darbo užsiėmimuose, užsiimti mėgstama veikla ir kt. V. Gudžinskienės, R. Raudeliūnaitės ir R. Uscilos (2016) teigimu, organizuojant sociokultūrinę veiklą, yra įgyvendinama teisė į laisvalaikį, kultūrinę veiklą, teisė į švietimą, teisė būti gerbiamam, laisvai išreikšti savo nuomonę, taip pat teisė į poilsį. Sociokultūrinių renginių organizavimas yra būtinai nepilnametėms mamoms, nes tokiu būdu paauglės mamos gali išreikšti save, įgyti patirties renginių ir užsiėmimų metu.

<...> Užimtumo specialistė organizuoja sociokultūrinius renginius vaikų globos namuose, o kai vyksta į išvykas, transportą skiria įstaiga. <...> kitos lanko jaunimo ir suaugusiųjų mokymo centrą Šilutėje, jis nuo globos įstaigos yra 10 km, ten taip pat važiuoja autobusai <...> [S1].

Nepilnametėms mamoms teikiamas **aprupinimas būtiniaisiais drabužiais ir avalyne**. Šia paslauga siekiama skurstantiems asmenims suteikti būtiniausių drabužių, avalynės ir kitų reikmenų: „<...> Taip pat jaunai mamytei

stengiamės padėti ir teikdami labdarą, ieškome drabužėlių, kitų reikalingiausių dalykų” [S3].

Analizuojant tyrimo rezultatus, pastebėta, kad nepilnametėms mamoms dažnai reikalinga pagalba drabužiais ir būtiniaisiais daiktais vaikui.

Tyrimo metu išskirta **lydėjimo į įstaigas paslauga**, teikiama nepilnametėms mamoms: “<...> O su neturinčiomis savarankiško gyvenimo įgūdžių stengiamės visur vykti kartu ir padėti gauti priklausančias paslaugas, taip jas įgalinant, o ne padarant viską už rūpintines, nesuteikiant savarankiškumo <...>” [S1]. Informantai teigia, kad tai joms padeda jaustis drąsiau, taip pat klientė yra įgalinama dalyvauti priimančiais sprendimais.

2.3. Teikiamos specialiosios socialinės paslaugos nepilnametėms mamoms.

Socialiniai darbuotojai teikia nepilnametėms mamoms socialinės globos paslaugas. Tai yra aktualu, kai merginos biologiniai tėvai dėl socialinių problemų nebegali rūpintis nepilnamete mergina, t.y. tėvams yra apribojamos tėvystės teisės, o mergina apgyvendinama globos įstaigoje, kurioje jai suteikiama **trumpalaikė arba ilgalaikė socialinė globa**.

<...> Šitos nepilnametės dažniausiai gyvena su tėvais pradžioje. Dėl socialinių įgūdžių stokos kitą kartą yra apgyvendinamos vaiko ir šeimos gerovės centre. Tų jaunų mamų tėvai irgi neturi socialinių įgūdžių, ten nebūna priežiūros <...> [S4].

Nepilnametėms mamoms taip pat yra teikiama **apgyvendinimo savarankiško gyvenimo namuose paslauga**. Nepilnametėms mamoms ši paslauga reikalinga, nes apgyvendinimas savarankiško gyvenimo namuose, kai merginos nebeturi gyvenamosios vietos, yra puiki vieta įsitvirtinti ir pradėti gyventi savarankiškai.

<...> Na, tos paslaugos visos tokios ir buvo, pirmiausia ją atvedė pas mane į skyrių su vaiku ant rankų, mergina neturėjo kur gyventi, neturėjo nieko, vienu žodžiu, tik draugių iš profesinės mokyklos. Na, ir atėjo ji pas mane. Buvo pasnigę, panašiai kaip dabar. Na, buvo tokia patirtis. Na, bet kas, pirmiausia, mes galvojame, kad merginą reikėtų apgyvendinti nakvynės namuose arba Motinos Teresės namuose <...> [S2].

Dar viena tyrime atskleista paslauga yra **socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas**. Tai nepilnametėms mamoms yra svarbu, nes dažnai merginos dėl savo jauno amžiaus nesugeba tinkamai rūpintis vaiku, stokoja gyvenimiškų įgūdžių. V. Gudžinskienė ir R. Augutavičius (2014) pabrėžia savarankiškumo įgūdžių svarbą žmogui prisitaikant prie besikeičiančių aplinkos sąlygų. Savarankiškumo įgūdžių turėjimas padeda spręsti iškilusias gyvenimo problemas ir priimti tinkamus sprendimus.

<...> Mokytojo vaidmenį dažniausiai atliekame globotinėms pagimdžius, tada mokome ir konsultuojame, kaip geriau prižiūrėti, maitinti, prausiti kūdikius. Kaip pačioms prisžiūrėti po gimdymo ir prieš jį <...> [S1].

<...> dažnai nepilnametės mamos būna kilusios iš probleminių šeimų, dėl to jos stokoja gyvenimiškų įgūdžių, o ką bekalbėti apie būsimo vaikelio priežiūrą ir auginimą <...> [S3].

<...> Galima sakyti, aprūpinu ir mokau jauną mamą, kaip prižiūrėti ir auginti vaikelį. Nes ji nesusigauoda, kokios sauskelnės tinka jos vaikelui, nuo kokių rausta užpakaliukas, o nuo kokių nerausta. Rūpinuosi ir mišinukais. Yra sakoma: gyveni kliento gyvenimą ir savo. Nes nuolat nerimauji, rūpiniesi, kad visko turėtų, kad vaikelis būtų aprūpintas, kad gaunami pinigėliai nebūtų išleidžiami netinkamai <...> [S5].

<...> Tiesiog mamoms patarimai, praktiniai patarimai. <...>. Pasakojam, kaip vaiku rūpintis, mityba, higiena, kaip... Na, tiesiog viską jai aiškini, rodai, nes jai labai trūksta tų socialinių įgūdžių. Nepamaitindavo, neduodavo jam valgyti... Na, viską sakai, sakai, sakai, sakai... Nori išbėgti, nori išlėkti, pameluoja. Labai trukdo jai telefonas. Tai va <...> [S6].

Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, išskirta **krizių įveikimo pagalbos** svarba. Paauglėms merginoms reikalinga emocinė parama, nes dažnai vaiko tėvas pasišalina ir jauna mergina paliekama viena: “<...> Taip pat neapsieinama ir be emocinės paramos, nes tokioje padėtyje ji jautėsi labai sutrikusi, ypač kai iš mamos nesulaukė jokio palaikymo <...>” [S3]. Pasitaiko atvejų, kai mergina yra patyrusi prievartą, o tokiu atveju jai yra reikalingas intensyvus palaikymas. Pasak G. Navaičio (2007), psichologinė parama paauglį turi skatinti įveikti sunkumus. Galima daryti prielaidą, kad nepilnametėms mamoms reikalinga psichologinė parama, nes tada merginos jaučiasi emociškai stabilesnės, saugesnės.

2.4. Bendradarbiavimas su įstaigomis, teikiančiomis socialines paslaugas nepilnametėms mamoms

Paslaugų teikėjai turi bendradarbiauti su kitomis socialines paslaugas teikiančiomis institucijomis (Gečienė, Gudžinskienė 2018). Tyrimo metu atskleista, kad socialiniai darbuotojai bendradarbiauja su tokių institucijų: Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos, Socialinės paramos skyriaus, Seniūnijos, ugdymo įstaigų, policijos, sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų centro ir su Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – specialistais. Šių įstaigų tikslai,

misijos: Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos⁴ misija yra ginti ir saugoti vaikų teises ir teisėtus interesus; Socialinės paramos skyrius siekia užtikrinti socialiai pažeidžiamų gyventojų socialinę integraciją į visuomenę; Seniūnijų specialistai, norėdami užtikrinti seniūnijos gyventojų saugumą, glaudžiai bendradarbiauja su įvairiomis įstaigomis, ne išimtis ir socialinių paslaugų centrais, kuruose dirba socialiniai darbuotojai; Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos organizuoja valstybinį socialinį draudimą ir vykdo operatyvų Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų tvarkymą bei apskaitą⁵; Socialinių paslaugų centro tikslas yra sudaryti palankias sąlygas asmeniui stiprinti ir ugdyti gebėjimus savarankiškai spręsti savo socialines problemas. Su ugdymosi įstaigomis tenka bendradarbiauti dėl klientų mokymosi proceso sustabdymo ar atostogų suteikimo galimybes; su policijos specialistais bendradarbiaujama, nes reikia nustatyti, ar mama yra prievartauta, taip pat reikia nustatyti, ar vaiko tėvas yra pilnametis; su gydymo įstaigomis, psichikos sveikatos centrais bendradarbiaujama siekiant padėti klientams spręsti jų sveikatos problemas. Išvardytos įstaigos siekia padėti nepilnametėms mamoms greičiau ir efektyviau integruotis į visuomenę.

<...> Bendradarbiaujame su vaikų teisių specialistais, socialinės paramos skyriumi, seniūnijomis, mokyklos specialistais, policijos atstovais, medikais, socialinių paslaugų centro darbuotojomis <...> [S1].

Paauglės mamos teigia, kad, spręsdamos finansines ir buitines problemas, pagalbos kreipiasi į seniūnijos specialistus ir socialinės paramos skyrių: “<...> į seniūniją <...>” [M2], “<...> į paramos skyrių tam, kad gaučiau išmokų <...>” [M3], “<...> Į seniūniją dėl socialinių pašalpų <...>” [M6]. Nepilnametės merginos į socialinės paramos skyrių ir į seniūniją kreipiasi dėl socialinės paramos gavimo, taip pat seniūnas savo seniūnijos gyventojams padeda spręsti iškilusias problemas.

⁴ Valstybės vaiko teisių ir apsaugos įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos oficialus tinklapis. Žiūrėta: 2019-01-02 internete: <http://www.vaikoteises.lt/apie-tarnyba/>

⁵ Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatai. Patvirtinta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. sausio 24 d. įsakymu Nr. A1-14 (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2017 m. sausio 5d. įsakymo Nr. A1-11 redakcija). Žiūrėta: 2019-04-30 internete: <https://www.sodra.lt/lt/veikla/nuostatai>

2.5. Teikiamų socialinių paslaugų atitiktis nepilnamečių mamų poreikiams

Tyrimo metu socialiniai darbuotojai teigė, kad teikiamos socialinės paslaugos atitinka klientų poreikius ir interesus, bet tai dažnai priklauso nuo pačių klientų noro bendradarbiauti.

<...> Jeigu jos nori, tai tos paslaugos ir atitinka jų poreikius, lūkesčius. Jeigu jos nori, jeigu priima tą pagalbą, geranoriškai. Tai kartojusi, jei jos nenorės, tai ir nebus nei tų poreikių atitikimo, nei lūkesčių išsipildymo. Nei jų, nei mano <...> [S2].

Nepilnamečių mamų savarankiškumas turi įtakos poreikiams tenkinti. Savarankiškesnės nepilnametės mamos pajėgios pasinaudoti teikiama pagalba, o mažiau savarankiškos nepilnametės mamos, kurios yra įpratusios, kad šeimoje viskas už jas padaroma vyresnių giminaičių, yra nepajėgios pasinaudoti teikiama pagalba. Svarbu, kad klientės būtų motyvuotos pačios spręsti iškilusias socialines problemas, o nelauktų pagalbos iš aplinkinių žmonių.

<...> Ar socialinės paslaugos atitinka klientų poreikius, pasakyti sunku, nes tai priklauso nuo jų pačių asmenybės. Vienos yra savarankiškesnės, kitos ne. <...> Dažnai klientų asmenybės tipas priklauso ir nuo auklėjimo. Iš darbo praktikos galiu pastebėti, kad šeimoje buvusios vyriausios nepilnametės mamos yra savarankiškesnės ir, suteikus joms reikiamą pagalbą ar konsultaciją, atitinka interesus ir poreikius. O jaunesnių, už kurias dažnai viskas buvo padaroma vyresnių giminaičių ar tėvų, suteikiamų socialinių paslaugų poreikiai yra nepatenkinami, kadangi jos yra pripratusios, kad už jas viskas padaroma ir joms tai norma, dažnai jos žino savo teises į visas privilegijas, tačiau stokoja pastangų, kad jas gautų, o, negavusios paslaugų, kaltina vaikų globos namų darbuotojus bei paslaugas teikiančių įstaigų darbuotojus <...> [S1].

Nepilnametės mamos teigia, kad teikiamos socialinės paslaugos atitinka jų poreikius ir interesus: *“<...> Gaunu visko, ko man reikia. Iškilus didesniai poreikiui, socialinė darbuotoja stengiasi kaip galėdama padėti <...>” [M4].* Pastebima, kad socialiniai darbuotojai teikia visas reikiamas socialines paslaugas klientėms, dėl šios priežasties jų poreikiai būna patenkinti.

2.6. Socialinių paslaugų nepilnametėms mamoms prieinamumas

Tyrimo metu atskleista, kad dažniausiai **socialinės paslaugos nepilnametėms mamoms yra prieinamos.** Kai paslaugų teikimo vieta yra nutolusi nuo klientų gyvenamosios vietos, yra visos galimybės naudotis viešuoju transportu arba socialiniai darbuotojai patys organizuoja transporto paslaugas.

<...> Iš tikrųjų gerai. Jos visos taip dislokuotos, visos tos paslaugos prieinamos. Ar mes pas jas, ar jos pas mus. Na, tas prieinamumas yra toks: jei žmogus nori, tai tas paslaugas gali ir bet kur teikti <...> [S2].

Išryškėjo **paslaugų prieinamumo problema kaimiškose vietovėse.** Klientėms sudėtinga atvykti iki paslaugų teikimo vietos, o socialiniams darbuotojams, esant blogoms oro sąlygoms, sudėtinga nuvykti iki klientų gyvenamosios vietos. S. Šatkauskienė (2016) taip pat pabrėžia, kad kaimiškose vietovėse socialinės paslaugos nėra prieinamos, trūksta dienos užimtumo centrų, taip pat nėra socialinės reabilitacijos po hospitalizacijos ar institucinės globos, trūksta įvairiapusiškos pagalbos asmenims, auginantiems neįgalų vaiką. Taigi galima teigti, kad mieste gyvenantys socialinių paslaugų gavėjai turi galimybę gauti daugiau socialinių paslaugų nei kaimiškoje vietovėje gyvenantys klientai.

<...> Na, kadangi aš dirbu kaimo vietovėse, tai tikrai yra sunkus prieinamumas. <...> Būna, kad vienkiesiuose gyvena viena šeima, tiesiog miške gyvena. Ir mažylis yra, ir greitąją pagalbą sunku išsikviesti, sunku jai privažiuoti, tiesiog blogos sąlygos. Blogas prieinamumas <...> [S4].

Nepilnametės mamos teigia, kad socialinės paslaugos joms yra prieinamos. *<...> Gyvenu mažame miestelyje, kuriame yra man reikalingos įstaigos: <...> 2 kartus per mėnesį atvažiuoja psichologas, kuris labai padeda, tai, manau, prieinamos paslaugos <...> [M3].*

<...> Gyvename mieste, tad visos socialinės paslaugos yra lengvai prieinamos <...> [M4].

S. Šatkauskienė (2016) akcentuoja, kad paslaugų prieinamumas priklauso nuo pačių paslaugų gavėjų iniciatyvos. Taigi, jei nepilnametė mama yra motyvuota spręsti iškilusias socialines problemas, tai ir paslaugos tokiai klientei tampa prieinamos. Reikia pažymėti, kad klientės yra motyvuotesnės spręsti problemas, kai paslaugų teikimo vieta nėra nutolusi nuo paslaugų gavėjų.

Išvados

Kokybinio tyrimo metu buvo atskleista, kad pastojusios nepilnametės mamos susiduria su šiomis problemomis: baime apie nėštumą pranešti artimiesiems, taip pat bijo nėštumo sukelti skausmo ir nerimauja, ar sugebės būti geros mamos savo vaikams. Pastojusios merginos susiduria su neigiamu aplinkinių požiūriu į ankstyvą motinystę, atsiranda gyvenamosios vietos problemų.

Išsiaiškinta, kad paslaugų diferencijavimas yra taikomas atsižvelgiant į nepilnamečių mamų savarankiškumo lygį, socialinių įgūdžių turėjimą, psichologinę būseną, specialiųjų poreikių buvimą,

taip pat į tuo metu esančią situaciją. Nepilnametėms mamoms yra teikiamos šios bendrosios socialinės paslaugos: informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas, transporto organizavimas, aprūpinimas būtiniaisiais drabužiais ir avalyne ir kitos bendrosios socialinės paslaugos. Taip pat nepilnametėms mamoms yra teikiamos šios specialiosios socialinės paslaugos: socialinė globa arba apgyvendinimas savarankiško gyvenimo namuose, socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas bei krizių įveikimo pagalba. Teikiant socialines paslaugas, bendradarbiaujama su klientų artimaisiais ir institucijomis, o tuo siekiama greitesnio ir efektyvesnio klientų integravimosi į visuomenę.

Teikiamos socialinės paslaugos, socialinių darbuotojų teigimu, atitinka nepilnamečių mamų poreikius ir interesus. Tačiau tai dažnai priklauso nuo nepilnametės mamos savarankiškumo, nes savarankiškesnėms nepilnametėms mamoms teikiamos socialinės paslaugos atitinka poreikius ir interesus, o ne tokioms savarankiškom nepilnametėms mamoms, kurios įpratusios, kad viskas už jas padaroma vyresnių giminaičių, teikiamos socialinės paslaugos iš dalies atitinka poreikius ir interesus. Tyrimo metu buvo atskleista, kad teikiamos socialinės paslaugos ne visuomet yra prieinamos klientėms, ypač jei klientės gyvena kaimiškose vietovėse.

Literatūra

1. Adomaitienė, J., Balčiūnienė, R. (2017). *Asmenų, dirbančių socialinių paslaugų sektoriuje, kompetencijos ir jų tobulinimo galimybės*. Andragogika. Nr. 1(8).
2. Bitinas, A., Guogis, A., Migun, L., Važgytė, G. (2010). *Socialinių paslaugų administravimo tobulinimas Lietuvos savivaldybėse: Vilniaus ir Varėnos rajonų atvejų tyrimai*. Socialinis darbas. Nr. 9(1).
3. Breheny, M., Stepens, C. (2014). *Culture, Health and Sexuality*. Routledge. [Žiūrėta 2018-02-21] Prieiga internete: <https://www.researchgate.net/publication/6224801_Individual_responsibility_and_social_constraint_The_construction_of_adolescent_motherhood_in_social_scientific_research>.
4. Bumbulienė, Ž., Jakubčionytė, R., Kiesylytė, M. J., Vasjanova V. (2004). *Vaikų ir paauglių ginekologija*. Vilnius: Vaistų žinios.
5. Centers for Disease Control and Prevention (2017). [Žiūrėta 2019-03-15]. Prieiga internete: <<https://www.cdc.gov/teenpregnancy/about/index.htm>>.
6. Gaižauskaitė, I., Mikėnė, S. (2014). Socialinių tyrimų metodai: apklausa. Vilnius.
7. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu. Vilnius.
8. Gečienė, J., Gudžinskienė, V. (2018). *Socialinės globos įstaigų, teikiančių paslaugas senyvo amžiaus asmenims, darbuotojų požiūris į teikiamų paslaugų kokybę*. Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika. T. 17. P. 37-56.
9. Gudžinskienė, V., Augutavičius, R. (2014). *Vaikų globos namų auklėtinių pasirengimas savarankiškam gyvenimui*. Mokytojų ugdymas. Nr. 23 (2).
10. Gudžinskienė, V., Raudeliūnaitė, R., Uscila, R. (2016). *Vaiko teisių įgyvendinimo galimybės vaikų dienos centruose*. Pedagogika. T. 121. Nr. 1.
11. Halpern, C. T. (2010). *Reframing research on adolescent sexuality: Healthy sexual development as part of the life course*. Perspectives on Sexual and Reproductive Health. T 42. Nr. 1.
12. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
13. Laureckis, K., Petružytė, D. (2016). *Jaunų žmonių, leidžiančių laiką gatvėje, savivoka*. Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika. T 12.
14. Mikutavičienė, I. (2018). *Socialinio būsto gyventojų portretas: jaunų asmenų požiūriai ir patirtys*. Kultūra ir visuomenė. Nr. 9 (2).
15. Navaitis, G. (2007). *Psichologinė parama paaugliams ir jų tėvams*. Leidykla: Kronta.
16. Obelienė, B., Krunglevičiūtė A., (2013). *Pagalbos poreikis moterims krizinio nėštumo metu: retrospektyvus tyrimas*. Soter: religijos mokslo žurnalas. Nr. 48 (76).
17. Oficialus statistikos portalas. Lietuvos jaunimas (2018). [Žiūrėta 2019-09-04]. Prieiga internete: <<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5800524>>.
18. Parkes, A., Waylen, A., Sayal, K., Heron, J. (2014). *Which behavioral, emotional and school problems in middle-childhood predict early sexual behavior?* Journal of youth and adolescence. 43(4): 507-27.
19. Portier- Le Cocq, F. (2017). *Lone Young Parenthood by Choice? Life Stories in Great Britain*. [Žiūrėta 2019-08-20]. Prieiga internete: <<https://link.springer.com/cha>>.
20. Saisto, T., Halmesmaki, E. (2003). *Fear of childbirth: a neglected dilemma*. Acta Obstet Gynecol Scand. Nr. 82(3).
21. Šatkauskienė, S. (2016). *Bendradarbiavimo sistemos kūrimas socialinio darbo intervencijos procese: „stengiamės, kad neišeitų į niekur“*. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. Nr. 17(1). P. 55-78.
22. Valstybės vaiko teisių ir apsaugos įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos oficialus tinklapis. [Žiūrėta: 2019-01-02]. Prieiga internete: <<http://www.vaikoteises.lt/apie-tarnyba/>>.
23. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos

nuostatai. Patvirtinta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. sausio 24 d. įsakymu Nr. A1-14 (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2017 m. sausio 5d. įsakymo Nr. A1-11 redakcija).

[Žiūrėta: 2019-04-30]. Priega internete: <<https://www.sodra.lt/lt/veikla/nuostatai>>.
24. Willig, C. (2014). Interpretation and analysis. The SAGE Handbook of Qualitative Data Analysis. Flick U. (ed.). London: Sage Publications LTD., SAGE Research Methods.

PECULIARITIES OF THE SOCIAL SERVICES PROVIDED TO MINOR MOTHERS IN LITHUANIA

Summary

The social worker's dealing with a minor mother is significant to both the society and the teenage mother herself. The minor mother is provided with the services that develop and strengthen her abilities to independently deal with emerging social problems; encourage social relationships with the society, and also help to overcome social exclusion (Law on Social Services, 2006).

The article aims to analyse the social services provided to minor mothers. To achieve this aim, qualitative research has been chosen and a structured interview as the data collection method has been used. The study employs the following data collection forms: an interview, a written survey, a telephone conversation and a survey by e-mail providing open-ended questions. The study involved 6 social workers who were awarded the qualification of a social worker and had working experience in the provision of social services to minor mothers. Six mothers who had their first child when they were minors also took part in the research.

The conclusions give a summary of general and special social services that are provided to minor mothers. The possibilities to access social services for minor mothers is also presented. The study revealed that social services were not always available to clients, especially when they lived in rural areas. The conclusions generalize the compliance of the social services provided with the needs of minor mothers.

Keywords: minor mothers, social services, accessibility, needs, collaboration.

Informacija apie autorius

dr. Neringa Povilaitienė. Šiaulių valstybinės kolegijos Sveikatos priežiūros fakulteto Socialinio darbo katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: socialinė politika, socialinis darbas su jaunimu, socialinis darbas su negalia turinčiais asmenimis, lytiškumo ugdymas.

El. pašto adresas: n.povilaitiene@svako.lt

Ernesta Kniūraitė. Kelmės rajono vaiko ir šeimos gerovės centro socialinė darbuotoja. Mokslinių tyrimų kryptys: socialinis darbas su jaunimu, socialinės paslaugos, teikiamos nepilnametėms mamoms.

El. pašto adresas: ernesta.kniuraite@gmail.com